

A tankönyvek nyelve és a magyarigazolvány¹

Amikor felkért a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, hogy tartsak előadást „A délvidéki magyar szaknyelv helyzete és állapota” című konferenciáján, először azt gondoltam, nem tudhatok hozzászólni a témához, mivel magyarországi nyelvész vagyok, tehát a vajdasági jogászok, mezőgazdák, fizikusok vagy építészmérnökök magyar szaknyelvi problémáiról fogalmam sincs. Aztán persze eszembe jutott, hogy a magyar szaknyelvek is a magyar nyelv részei, a vajdasági magyar szaknyelveket ugyan nem ismerem, de a vajdasági magyarról vannak megismételhető (tehát nyelvészetileg szalonképes) kutatásból származó ismereteim (lásd Göncz 1999), s így talán mégis lehet valami mondanivalóm ezen az újvidéki konferencián.

Amit ma itt Önök elé tárok, azt nyelvészként teszem. Ennek hangsúlyozása szerénytelenségnek tűnhet, de nem a magamutogatás mondatja velem, hanem annak a szándéka, hogy segítsem a mai eszmecsserénket azzal, hogy tekintsük át, ki-mindenki szokott magyar nyelvi kérdésekben nyilvánosan megszólalni. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének egykori igazgatója, Herman József akadémikus másfél évtizede írta le, hogy „az emberek – sőt a tudományosan művelt emberek – zöme számára nehezen érthető, hogy a nyelvész pontosan mivel foglalkozik és miért” (Herman 1991, 56). Ilyen közegben – mondta – a nyelvésznek ritka emberi tulajdonságokra is szüksége van, egyebek mellett „türelemre a laikus ostobaságok hangoztatóival szemben” (1991, 57). Akadémiai felolvasó ülésen fejtette ki 1987-ben, hogy a magyar nyelv nem romlik, hogy a trágár beszéd elleni harcban a nyelvész szerepe alig más, mint bármely művelt állampolgáré. Nem tudhatta akkor, hogy másfél évtized múlva milyen törvényt fog hozni a magyar parlament „a nyelvromlás ellen”, s hogy azt tudományosan művelt emberek is támogatják majd. Amikor felfogta ésszel, amit lát, a Magyar Tudományos Akadémia tagja türelemre intette önmagát a laikus ostobaságok pedigrés hangoztatóival szemben is.

Magyar nyelvi kérdésekben szinte mindenki, akinek kedve tartja, megszólalhat publikusan is, és ez sok bajnak a forrása. Fontos tehát, hogy meg

¹ A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság 2006. január 21-i újvidéki konferenciáján elhangzott nyitó előadás szövege. A szerző a Szegedi Tudományegyetem professzora és az MTA Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetője.

tudjuk állapítani, *ki az, aki épp megszólal valamilyen nyelvi kérdésben*. Kárpátalján (de Magyarországon is) előfordul, hogy egy fogorvos bocsátkozik tanult történészekkel vitába; történelmi kérdésekben nyilatkozik, amihez egyáltalán nincs meg a szakértelme. A nyelvvel kapcsolatos publikus eszmecserekből is nagyon gyakori az ilyesmi, ráadásul nemcsak a véleményüket hangoztatók, hanem a döntéshozók is tipikusan olyan emberek, akiknek semmiféle nyelvészeti szak tudásuk nincs, mindössze „józan paraszti eszükre” hagyatkozva döntenek. A nyelvi kérdésekhez nyilvános fórumon hozzászólókat szakértelem tekintetében a következő csoportokra lehet osztani:

- (1) Laikusok, akiknek nincs egyetemi diplomájuk nyelvészetből.
- (2) Olyan tudósok, akik saját szakterületükön híresek, de nyelvészeti képzettségük gyakorlatilag azonos a laikusokéval (vagyis nem létezik).
- (3) Nyelvtudósok, akik szakképzett nyelvészek. Egy-egy nyelvi vonatkozású társadalmi probléma megoldásához vagy van felkészültségük, vagy nincs, attól függően, hogy kutatják-e az adott kérdést.

(3a) Ha nem kutatják, akkor véleményük lényegében nem különbözik a laikusokétól, csak sokkal veszélyesebb, mert a nem-nyelvészek hajlamosak „nyelvtudományi szempontból helyesnek” tekinteni a nyelvész véleményét.

(3b) Ha egy képzett nyelvész kutatja is azt a problémát, ami épp érdekli a közvéleményt, akkor véleménye nagy valószínűséggel tudományosan is alátámasztható.

Az iménti (1), (2) és (3a) csoportokba tartozók nyelvi kérdésekre vonatkozó véleményei szakértelem szempontjából (szinte) egyaránt megalapozatlanok. A saját szakterületén elismert tudós nyelvészetileg sarlatán nézeteinek publikálására friss magyar példa is van, amint erről a *Magyar Tudomány* 2005/9. számának olvasói is értesülhettek.² Ha a Magyar Tudományos Akadémia egyik rendes tagja publikál nyelvészeti badarságokat, annak társadalmi kára nagyobb, mintha ugyanilyen badarságokat egy laikus (pl. egy buszsofőr, védőnő, útépitő mérnök vagy egy gazdasági miniszter) tesz közzé.

Potenciális veszélyt hordoz magában az is, hogy egy képzett nyelvész esetleg egyáltalán nem ért a társadalmat izgató nyelvi problémához, mivel nem kutatja azt. A nyelvész inkompetenciáját azonban a nem-nyelvészek nem veszik észre. A (3a) típusú vélemény a (2)-nél is veszélyesebb, mivel a közvélemény a nyelvtudóst nyelvi kérdésekben mérvadóbbnak tekinti, mint például egy mikrobiológus akadémikust.

² Lásd Simon Zsolt (2005) kritikáját.

A közvélemény hajlamos a nyelvtudósokat a nyelvművelőkkel azonosítani. Például ha valamilyen, a kisebbségi magyarok nyelvi gondjaival kapcsolatos kérdésről esik szó, a választ a (magyarországi) nyelvművelőktől várják, kéri, holott ők általában nem is tudhatnak jó válaszokat adni. Egy kolozsvári magyar nyelvészprofesszor, Szilágyi N. Sándor a következőt mondta erről a Magyar Tudományos Akadémián 2002. május 2-án tartott előadásában:

„Nemrég alakult meg Kolozsváron az MTA segítségével a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet. Programjában szerepel az, hogy foglalkozni fog a romániai magyarok nyelvhasználati gondjaival, és ezt nyelvi rehabilitáció néven szeretné elindítani. Egyelőre a legfontosabb feladat azt kitalálni, hogy ezt hogyan lehet jól csinálni. Nem lesz könnyű, hiszen most még csak azt az egyet lehet tudni róla, hogy akármilyen lesz is, a nyelvművelésre még csak hasonlítani sem szabad. Remélhetőleg sikerül majd megtalálni hozzá azt a formát, amely hatékony is legyen, és ne ártson, hanem használjon.”

A nyelvművelésre többek között azért nem szabad hasonlítani sem a nyelvi rehabilitációnak, mert a magyar nyelvművelés egynyelvű magyaroknak szól, a határon túli magyarok milliói azonban, éppen mert (legalább) két-nyelvűek, nem mérhetők az egynyelvűek mércéivel. Aki tanult nyelvészetet egyetemen, tudja ezt. Aki nem tanult, de bekapcsolta a Kossuth rádiót, például 2005. április 17-én reggel 8 óra 25 perckor, azt hallotta, hogy egy nyelvművelő műsorban 5 percen át gúnyolják a határon túli magyarokat, mert nem úgy beszélnek magyarul, mint a magyarországi egynyelvű magyarok. Mivel a hallgatónak szinte 100%-a ilyen (nem tanult nyelvészetet egyetemen), aki csak hallgatta az „Édes anyanyelvünk”-et a közszolgálati rádióban³, azt tudta meg belőle, hogy a határon túli magyarok romlott, érthetetlen magyart beszélnek, talán nem is elég jó magyarok.

Milyen hatásokra gondolhattak konferenciánk szervezői, amikor azt írták a vajdasági magyar szaknyelvekről a konferenciát meghirdető közleményben, hogy „a ráhatások nagyok”? Egyrészt szerb kölcsönszavakra gondoltak, esetleg szerbes szóalakokra, a szerb nyelv hatását mutató szórendre s hasonlókra. Biztosra vehető az is, hogy minden vajdasági magyar orvosnak, mérnöknek, vegyésznek, pszichológusnak, vasutasnak és – horribile dictu – hullamosónak voltak már olyan élményei, hogy magyarországi szaktársa egyes szaknyelvi terminusokat másképp használt, mint ő, sőt, időnként első hallásra nem is értette egymást a vajdasági és a magyarországi szakember. Amiről ez a konferencia szól, nyilvánvalóan reális probléma tehát. Ezzel kapcsolatban két kérdést vegyünk kissé szemügyre! (1) Miért tér el a vajdasági (erdélyi, felvidéki

³ Balázs Géza (2005, 165) szerint az „Édes anyanyelvünk” a Kossuth rádió 10 leghallgatottabb műsora közé tartozik.

stb.) orvosi, kémiai, vasutas stb. szaknyelv a magyarországitól? és (2) Mit lehet tenni az eltérések csökkentésére, netán kiküszöbölésére?

Miért különböznek a vajdasági magyar szaknyelvek a magyarországiaktól?

Erre a kérdésre azok a nyelvészek, akik kutatják is az egynyelvű és a két- és többnyelvű magyarok nyelvhasználatát, egész más választ adnak, mint a „normális emberek”, vagyis azok, akik nem szereztek nyelvészetből egyetemi diplomát. A nyelvészek válasza az, hogy a kétnyelvű vajdasági magyarok törvényszerűen másképp beszélnek magyarul, mint az egynyelvű magyarországiak, mivel kétnyelvű ember sosem beszélhet egy nyelvet úgy, ahogy azt az egynyelvűek beszélnek. A kétnyelvűek által ismert és használt két nyelv egymásra hatását lehetetlen megakadályozni (lásd pl. Kontra 1997). Hogy ez mennyire így van, azt nemcsak külföldi kutatásokból tudjuk immár jó fél évszázada, hanem *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a 20. század végén* című kutatásból is (vö. Csernicskó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000, Kontra 2003a, Fenyvesi [szerk.] 2005 stb.).

Akik nem szereztek egyetemi diplomát nyelvészetből, ezt általában nem tudják. Ők úgy gondolják, hogy a vajdasági magyar nyelv „romlott”, „elfajzott”, „lepusztult” stb., s ezen azt értik, hogy nem olyan, mint a magyarországi magyar nyelv. (Nem tudják a vajdaságiak, hogy sok magyarországi magyar ugyan ezt mondja a Magyarországon beszélt magyarról, nevezetesen, hogy az romlott, elfajzott, lepusztult stb.)⁴ Ennek a gondolatvilágnak nagy hagyományai vannak: a Magyar Nyelvtudományi Társaságot megalapító Szily Kálmán „Mit akarunk?” című programadó cikkében 100 évvel ezelőtt arról írt, hogy ügyelni kell nyelvünk tisztaságára, kerülnünk kell a „belopódzni akaró idegenszerűségeket” és az „idétlen tájnyelviségeket”, s persze elő kell segítenünk „tudományos műnyelvünk újabb fejlődését” (lásd Éder 2005, 386–387).

⁴ Ugyanakkor igaz, hogy a kisebbségi magyar nyelv és a magyarországi magyar nyelv „romlottságán, lepusztultságán” nem egészen ugyanazt értik, akik ezt hangoztatják. Amint erre leghangsúlyosabban Lanstyák István rámutatott, a kisebbségi kétnyelvű helyzet következtében föllépő nyelvi hiány miatt a felvidéki, vajdasági és más kisebbségi nyelvváltozatokban bizonyos fokú leszűkültség (redukció) jelentkezik. S persze ha egy beszélő meg van fosztva attól, hogy anyanyelvének bizonyos fontos tartományait megismerje, sérülnek a nyelvi jogai. A nyelvi leszűkültség épp ezeknek a jogsértéseknek a nyelvi következménye. (Részletesebben lásd Lanstyák 2000, 176–184)

A nyelvtudósnak – miként egykori igazgatómtól, Herman József akadémikustól idéztem fennebb – gyakorta van szüksége türelemre a laikus ostobaságok hangoztatóival szemben. Hadd idézzek néhányat, nem a kipellen-gézés szándékával, hanem annak illusztrálására, hogy milyen széles körben elterjedt tévhitek nehezítik céljaink (a sikeresebb magyar–magyar kommunikáció) megvalósítását.

(1) Beszéljünk helyesen magyarul!

„Tiszta magyar nyelven gondolkozni, beszélni és írni, magyarságunk iránti szeretet és gondviselés kérdése. A használt idegen szavak mennyisége magyar öntudatunk észrevétlen hanyatlásának mértéke.” (Tomory Zsuzsa)

„Nagyon fontos nyelvünk tisztaságának megőrzése. Nyelvünk ősi alapokon nyugvó fejlettsége megengedi, hogy jelen korunk szakkifejezéseit is tiszta, szép magyarsággal szólaltassuk meg. Legszebb reményünk, hogy elér-kezik egy olyan nap, amikor már nem lesz egyetlen magyar tanulmányban egyetlen idegen szó sem.”

Kárpát-medencei Magyarok Lapja I. évf. 10. szám (2005. december), 16. p.

Az újság szerkesztői olvasóikat arra kérik, hogy „javaslataikat további javulásunk előmozdítására” küldjék el a budapesti szerkesztőség címére, s egyben dr. Molnos Angéla *Magyarító könyvecskéjéből* vett példákkal illusztrálják a szép tiszta magyar nyelvet, amelyben *forma* helyett *alak*, *filozófia* helyett *bölcsélet*, *geopolitika* helyett *tájégségfejlesztés*, *gén* helyett *örökletes egység*, végül *elit* helyett *eleje*, *előkelő*, *legjava* használtatik.

Ez a szöveg azokat a széles körben burjánzó tévhiteket példázza, hogy (a) az idegen szavak használata a rossz magyar emberek sajátja, (b) lehetséges szép magyarsággal, vagyis idegen szavaktól mentesen beszélni, (c) e cél eléré-séhez semmi másra nincs szükség, csak egy kis elszánásra, morális tartásra.

(2) A magyar parlamentben 2001 őszén a „reklámyelvtörvény” vitájában Zakó László független képviselő egyebek mellett a következőket mondta:

„Egy helyesírási hiba valószínűleg nem számít jogsértésnek; én fel-tételezem, hogy ez az oka, viszont én nagyon támogatnám azt, hogy a helyesírás kerüljön jobban előtérbe. S ha abból indulunk ki, hogy nyelvében él a nemzet, akkor minden kis helyesírási hiba egy apró koporsószo-gnek számít.”

Ha minden kis helyesírási hiba egy apró koporsószo-get ver a nemzet testébe, akkor aggodalomra semmi okunk, bizodalomra viszont annál több. Ugyanis az a helyzet, hogy a magyar helyesírási szabályzatot úgy alakították ki,

hogy vannak pontjai, amelyeket a felnőtt magyarországi lakosság 98%-a képtelen betartani (egy írásbeli hibajavító feladatban az *útítársam* szót az országos reprezentatív mintának mindössze 2,4%-a javította a szabályos *útítársam*-ra, lásd Kontra 2003b, 166). Vagyis: ha minden kis helyesírási hiba nemzeti koporsószöggel ér fel, s ha van még magyar nemzet, akkor ez a nemzet tökéletesen ellenáll a koporsószögeknek, aggodalomra semmi oka senkinek!

(3) Egy magyar nyelvészprofesszor a Kossuth rádió „Tudósforum” című műsorában a következőket mondta 1999. január 4-én:

„Vannak grammatikai szempontból művelt emberek és grammatikai szempontból műveletlen emberek. Itt a kijelentő mód és a felszólító mód felcseréléséről van szó. Én szerintem (az, hogy sokan suksükölnek, még értelmiségiek is) az iskola szégyene. Az iskolában ezt meg lehet tanítani, és meg is kellene tanítani. Mert ez mégiscsak a helyes beszédnek az egyik fokmérője.”

E szerint a kognitív deficittel való érvelés szerint a nemstandard beszélők megtanulhatnak a standard beszédet, ha nem lennének olyan lusták, s ha az iskola jobban végezné a dolgát.⁵ Az idézett érvelésnek más gyengéje is van: nem a kijelentő mód és a felszólító mód felcseréléséről van szó a suksükölő emberek esetében, hanem arról, hogy egy igealakot két funkcióban használnak. Lanstyák István szemléletes példájával szólva: ha valaki a lakását is és a pincéjét is ugyanazzal a kulccsal nyitja, nem felcseréli (összekeveri) a lakáskulcsát a pincekulcsával, hanem egy kulcsot használ két funkcióban. Aki azt mondja, hogy *Maga is becsukhassa az ajtót, ha akarja, az a becsukhassa* szóalakot kijelentő módban használja. E beszélőnek csupán annyi a „bűne”, hogy a *t*-végű igét is úgy ragozza, ahogy a „művelt” beszélők a többi igét:

„művelt” beszélők

kijelentő mód: Uram, Ön *megmondja* az igazat.
felszólító mód: Uram, *mondja meg* az igazat!

kijelentő mód: Péter bácsi *megjavítja* az autót.
felszólító mód: Péter bácsi, *javítsa meg* az autót!

„műveletlen” beszélők

Uram, Ön *megmondja* az igazat.
Uram, *mondja meg* az igazat!

Péter bácsi *megjavítsa* az autót.
Péter bácsi, *javítsa meg* az autót!

⁵ A standard nyelvi ideológia hívei, például Stein és Quirk nyelvészek (1995, 63) úgy vélik, hogy „egy standard nyelv nagyon megnöveli az egyéni szabadságot az által, hogy megnyitja a társadalmi érvényesülés kapuit az emberek előtt.” A szociolingvistáknak komoly kétségeik vannak e felől (lásd pl. Trudgill 1995).

A magyar igeragozásban a kijelentő és a felszólító alakok legtöbbször egybeesnek. Az egyetlen kivétel ez alól a szabály alól a sztenderd („művelt”) változat *t*-végű igéinek ragozása. Látható tehát, hogy a nyelvi logika a „műveletlen” beszélők beszédében jobban érvényesül, mint a „művelt” beszélőkében. Az is nyilvánvaló, hogy a „műveletlen” beszélők épp annyira „keverik össze” a kijelentő és a felszólító igealakokat, mint a „művelt” beszélők, csak ezt kissé gyakrabban teszik (mivel a *t*-végű igéket ugyanúgy ragozzák, mint az összes többi igét – eltérően a „műveltektől”). Nyelvészeti okot tehát a suksükölő emberek megbélyegzésére nem találunk. A megbélyegzés és a társadalmi diszkrimináció, ami a suksükölő magyarokat sújtja, kizárólag társadalmi okokkal magyarázható: a társadalmi elit⁶ a *t*-végű igék ragozásával is jelzi felsőbbrendűségét. Amikor egy nem suksükölő magyar egy suksükölőt kijavít, a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyét dörgöli a nála lejjebb levő orra alá.

Mutatis mutandis: amikor egy magyarországi magyar egy vajdaságit kijavít, azt érezteti vele (szándékosan, vagy szándéktalanul), hogy ő jól tud magyarul, de a vajdasági magyar ember rosszul beszél magyarul. S mivel az egyik legelterjedtebb sztereotípiánk szerint *aki nem beszél jól magyarul, az nem jó magyar ember*, a magyarországi magyar azt is a vajdasági orra alá dörgöli (akarva, vagy akaratlanul), hogy a vajdasági ember rossz magyar ember. Az ilyen kijelentéseknek a nyelvcserét felgyorsító hatása is lehet. Kolláth Anna *Magyarul a Muravidéken* című friss könyvében erről a következőt írja:

„[...] a muravidéki médiában változó gyakorisággal megjelenő nyelv-művelő írásaink az ott élő magyarok egyes köreit (elsősorban az értelmiséget) elbizonytalanítani látszanak; anyanyelvük ugyanis egyfajta stigmatizációt már kénytelen volt elviselni a szlovénnal szemben. Saját bőrömön tapasztaltam ottani középiskolai kollégákkal folytatott eszmecserek során, hogy anyanyelvüknek, azaz a muravidéki kontaktusváltozatnak egy második, még hozzá magyar–magyar megbélyegzését sem érzékeny nyelvi tudatuk, sem még érzékenyebb lelkük, sem értelmük nem képes elviselni. Hiába érvelünk, hogy nem a hibázók, hanem a hibák ellen küzdünk [...], a beszélő természetesen azonosítja magát a hibával, s nem a hibát jegyzi meg, hanem úgy érzi, mások, még hozzá elsősorban kívülállók belegázoltak nyelvi és lelki világába. Természetes reakció erre a megsértődés, s erről azért is kell beszélnünk, mert lehetséges következményeivel túllépi a privát szféra határait. A nyelvcsere folyamatát ugyanis az

⁶ Ha dr. Molnos Angéla *Magyarító könyve*ségét követnénk, azt mondanánk, hogy „a társadalmi eleje (vagy: *előkelő, legjava*) a *t*-végű igék ragozásával is jelzi felsőbbrendűségét.”

gyorsítja leginkább, ha a kisebbségi csoport értékeit és nyelvét mind a többség, mind pedig az anyanemzet részéről stigmatizáló attitűdök kísérik.”⁷

(Kolláth 2005, 91)

Összefoglalva: a vajdasági magyarok nyelve törvényszerűen különbözik a magyarországi magyartól, mert a vajdasági magyarok más beszélőközösségben élnek, mint a magyarországiak. Ők két- vagy többnyelvű magyarok, a magyarországiak egynyelvűek. Mivel kétnyelvű ember sosem beszélhet úgy egy nyelvet, mint az egynyelvűek, a vajdasági magyaroktól azt elvárni, hogy úgy beszéljenek, mint a magyarországiak, annyira logikus eljárás, mint az, ha egy fekete bőrrű embertől azt várjuk, hogy változtassa meg a bőrszínét fehérre. A normális emberek azonban nem tudják, hogy nyelvi elvárásaik irreálisak, ezért az egynyelvűek beszédét glorifikáló, és a kétnyelvűek magyarját megbélyegző kijelentések szerfelett sok társadalmi kárt okoznak – függetlenül attól, hogy a megszólalóknak mekkora jó szándék tölti meg a szívét. Az, hogy a vajdasági magyar szaknyelvek bizonyos fokig eltérnek a magyarországi szaknyelvektől, természetes és elkerülhetetlen. A kérdés az, hogy az eltérések mértéke befolyásolható-e, s miképp.

Mit lehet tenni a szaknyelvi eltérések csökkentésére, netán kiküszöbölésére?

Amikor a szaknyelvekről beszélünk, elsőként nem az általános vagy középiskolások nyelvhasználatára gondolunk, hanem inkább a felnőttek „komoly” szaknyelveire, az orvosi nyelvre, vagy a jogi szaknyelvre, s hasonlókra. Pedig a szaknyelvek élete már a majdani orvosok, jogászok, fizikusok s más szakemberek iskolába lépésekor, 6 éves korban elkezdődik. Maga az oktatási terminológia is óhatatlanul eltér például Szlovákiában és Magyarországon. Szabómihály Gizella (2002, 170–181) részletesen tárgyalja az eltéréseket, bemutatva azt, hogy mikor lehetséges és kívánatos, s mikor lehetetlen a szlovákiai magyar és magyarországi magyar oktatási terminológia közti különbségek megszüntetése.

⁷ Az előadást követő vitában az újvidéki magyar rádió szerkesztőinek doyenje, Kovács József elmesélte, hogy egyik újvidéki bemondó kollégája (V. E.) Magyarországon szeretett volna bemondóként elhelyezkedni, de egy szolnoki magyar rádiónál kerek-percec tudtára adták, hogy ilyen parasztos beszéddel nem veszik fel. Az újvidéki bemondó középzárt *ë*-vel beszélte anyanyelvét, ami az újvidéki rádiósok között vitatéma, de a szolnokiak között legitím nyelvi ürügy a társadalmi diszkriminációra.

Úgy gondolom, elsősorban a kisebbségi magyar iskolákban használt tankönyvek minőségén kellene és lehetne javítanunk, ha a (szak)nyelvi szétfejlődést kívánjuk csökkenteni. Jelenleg a helyzet igen rossz.

Először vessünk egy pillantást a romániai magyar iskolákban használt tankönyvekre! Az *Erdélyi riport* 2005. szeptember 29-i számában a „Tanulni a hibákból” című összeállítás hibáktól hemzsegő tankönyvekről számolt be (Csabai és mások 2005). Például a másodikosok Környezetismeret tankönyvében egy szerepjátéknál ilyen szöveg olvasható: *Képzeltetek el egy beszélgetést a seprű és a porszívó között*. A tízszavas mondat negyedik szavának (*beszélgetést*) és a kilencediknek (*porszívó*) a leírása megoldhatatlan feladatnak bizonyult a tankönyvet kiadók számára. Van olyan tankönyv is Romániában, aminek a címét is hibásan írták/nyomták, így: *Biológia*. Az összeállításból kiderül, hogy a magyar iskolások által használt tankönyvek jelentős része ma is románból fordított tankönyv, s a fordítások igen gyatrák. A gyakori helyesírási és fordítási hibák azonban nemcsak a fordítók gyatra munkáját jelzik, hanem a szerkesztők és a kiadók felelőtlenségét is. 2005. december 17-én egy kolozsvári oktatási konferencián Péntek János megbírált néhány ma használatos tankönyvet, köztük volt olyan is, amelyben *felelőség* helyett *felellőség* olvasható, s olyan is, amely szerint „a minőség latin szó”⁸.

Másodikként nézzünk körül egy kicsit Szlovákiában! Horváth Géza a matematikai olimpia feladatsorainak nyelvhasználati hibáit már 2004-ben keményen bírálta a *Katedra* című pedagógiai szaklapban, de bírálata süket fülekre (vak szemekre) talált: a 2005-ös feladatok is tele vannak „jellegzetes szlovákiai magyar hibákkal”. Az egyik feladatban a fordító a szlovák *hmotnost'* szót magyarra *súly*-ként fordította *tömeg* helyett. Máshol a magyarországi *tizedes tört* helyett *tizedes szám* szerepel. A szerző bemutat stilisztikai hibákat is, pl. azt írja, hogy ha a feladatok utasításai többes számúak egyes szám helyett (pl. *Oldjátok meg!*), ez „azonnal elárulja, hogy a fordító szlovákiai vagy vajdasági magyar” (Horváth 2005, 24). A bíráló helytelenül használt nem matematikai kifejezéseket is bemutat, pl. *kigumizott* (Magyarországon *kiradírozott*) és *Az írásbeli feladat 26 kérdést tartalmazott* (Magyarországon *Az írásbeli dolgozat 26 feladat*-ot tartalmazna).

A kisebbségi szaknyelveknek, például az iskolai matematikai szaknyelvnek (legalábbis az írott nyelvhasználatnak), nem szükséges eltérnie a magyarországi használattól. „Csupán” arra van szükség, hogy jól fordított s gondosan szerkesztett tankönyvek, vagy eleve magyarul írt tankönyvek szülessenek. Romániában erre minden jogi lehetőség megvan, az ottani gyatra

⁸ A tankönyv szerzője föltehetőleg azt szerette volna közölni, hogy „a »minőség« jelentésű *kválitás* latin eredetű szó”.

tankönyvek színvonaltalanságáért ma már egyedül a magyar tankönyvpiac szereplői felelősek.

Magyarul írt tankönyveket – elvileg – Magyarországról is lehetne importálni, de az nem lenne szerencsés megoldás, mivel az anyaországi tankönyveket a kisebbségi diákok kulturálisan is és nyelviileg is bizonyos fokig idegennek éreznék.⁹ Véleményem szerint a legjobb megoldás az lenne, ha a tankönyveket kisebbségi és magyarországi tanárok együtt írnák, pl. egy biológiai könyvet írhatna egy kecskeméti és egy sepsiszentgyörgyi tanár, vagy egy földrajz könyvet írhatna egy kishegyesi és egy szolnoki tanár és így tovább.

A tankönyvkérdés a kisebbségi magyar iskolaügy egyik legfontosabb kérdése. Ha úgy tetszik, sorskérdés. A nyelviileg gyatra fordítások, a szakszerűtlen kiadói-szerkesztői munka „gyümölcsei” a romániai (s tegyem én hozzá: a szerbiai, s a többi kisebbségi) magyar iskolás gyermekek elleni merényletek – mondta Szilágyi N. Sándor egy decemberi kolozsvári konferencián, s ebben egyáltalán nem túlzott. Az a szomorú, hogy a sajtó ezekről a merényletekről nem ad hírt.¹⁰ Mindenki emlékszik – mondta Szilágyi –, hogy mennyit írtak a lapok a magyarigazolványról, annak ilyen-olyan értékéről, hogy ki kapjon, s ki ne kapjon, hogy hol mennyien váltották ki stb. A magyar tankönyvmizériáról nem írnak a lapok, nem beszélnek a közszereplők, a dolognak nincs „hírértéke”. Pedig a kisebbségi magyarok jövője szempontjából ennek sem kicsi a jelentősége. Ha valahol összevonnak egy magyar iskolát egy többségi iskolával, az bekerül a hírekbe, s ez rendben is van. De hogy a meglevő magyar iskolákban milyen minőségű tankönyveket használnak, s miért nem használnak sokkal jobbakat, arról nincs híradás, nincs közbeszéd, nincs társadalmi vita sem. A kisebbségi magyarok jövője pedig sokkal inkább múlik tankönyveik minőségén, mint azon, hogy van-e magyarigazolványuk, vagy nincs...

Hivatkozások

⁹ A nyelvi különbségekre érzéketlen magyarországi tankönyvexportot példázza az, amikor az 1990-es évek elején Kárpátalján olyan magyarországi könyveket is használtak, amelyekben az *ő* betűt egy *öv* rajzával tanították, csak hogy a kárpátaljai gyerekek az *öv*-et *szj*-nak hívják. Az *i* betűt egy *ítató* rajzával tanították, de kárpátaljai gyerek még sosem látott olyan tárgyat, amelyet a tankönyv rajza mutat (lásd Kontra 2003a, 508).

¹⁰ A szabályt erősítő néhány kivételt leginkább nyelvtudósok cikkeiben olvashatjuk. Például a romániai magyarok gyatra románkönyveiről s a magyar politikusok ebben viselt felelősségéről lásd Péntek (2002) és Szilágyi (2005) írásait.

Balázs Géza: „*A magyar nyelv elé mozdításáról...*” *Vitairat a nyelv művelésért.* Budapest, 2005, Akadémiai Kiadó.

Csabai Ede et al.: Tanulni a hibákból. In *Erdélyi riport.* 2005. szeptember 29. 22–25. p.

Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* Budapest, 1998, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Éder Zoltán: A Magyar Nyelv száz éve (1905–2004). In *Magyar Nyelv.* 2005/101. 385–406. p.

Fenyvesi Anna (szerk.): *Hungarian Language Contact Outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language.* Amsterdam, 2005, Benjamins.

Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban).* Budapest–Újvidék, 1999. Osiris–Forum–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Herman József: Kifejezetten buta ember nem lehet nyelvész. In Sz. Bakró-Nagy Marianne – Kontra Miklós (szerk.): *A nyelvészetről – egyes szám, első személyben.* Budapest, 1991, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. 55–62. p.

Horváth Géza: A versenyfeladatok fordításáról – ismételten. In *Katedra.* XIII. évf. 4. sz. (2005. december). 24–25. p.

Kolláth Anna: *Magyarul a Muravidéken.* Maribor, 2005, Slavistično društvo.

Kontra Miklós: Lehet-e tisztán beszélni magyarul? In *Híd.* 1997. június. 435–439. p.

--- (2003a): Élőnyelvi kutatások határainkon belül és kívül. In *Magyar Tudomány.* 2003/4. 504–512. p.

--- (szerk.) (2003b): *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon.* Budapest, 2003, Osiris.

Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában.* Budapest–Pozsony, 2000, Osiris–Kalligram–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Péntek János: A bevehetetlen vár: a román nyelv. In *Krónika.* 2002. december 7–8.

Simon Zsolt: Iam proximus ardet Ucalegon. Szabó István Mihály: A magyar nép eredete. Az uráli népek eurázsiai-amerikai őstörténete. *Magyar Tudomány.* 2005/9. 1152–1157. p.

Stein, Gabriele – Randolph Quirk: Standard English. In *The European English Messenger.* 1995, IV/2: 62–63. p.

Szabó Mihály Gizella: A kétnyelvű iskolai iratok magyar szövegével és a szlovákiai magyar oktatási terminológiával kapcsolatos problémákról. In Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában: Tanulmányok és dokumentumok.* Pozsony, 2002 Kalligram. 170–181. p.

Szilágyi N. Sándor: *A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban*. Közgyűlési előadás az MTA I. osztályának konferenciáján, Budapesten, 2002. május 2-án. Hozzáférhető: <http://www.mta.hu/nytud/Szilagyi.rtf>

--- (2005): Miért buknak meg a magyar gyermekek románból? In *A Hét*. 2005. március 10.

Trudgill, Peter: Dialektusok és szociolektusok az új Európában. In *Valóság*. 1995/11. 107–110. p.

